

Országgyűlési választások 1848 nyarán Nógrádban

(Egy vonás a politikus Madách arcképéhez)

Az utóbbi években, évtizedekben megjelent irodalomtörténeti publikációk jelentősen módosították képünket a beteges, s ezért politikától visszahúzóú Madáchról. (Elég itt csak Krizsán László, Szabó Béla tanulmányaira utalni.) Mindezek ellenére irodalomtanításunkban, így aztán a köztudatban is, még mindig él az a szemiatikus Madách-kép, amelynek előzményei, gyökerei a századfordulós összegezeésekben lehetők föl.

A Nógrád megyei köznemesség életmódjának, politikai szerepvállalásának kutatása során akarva-akaratlan több ízben érintettem Madách 1840-es évekesi politikai szereplésének kérdéseit. Kutatásaimban vizsgáltam Madácn politikai körét és környezetét, annak kapcsolatrendszerét, külön foglalkoztam legjobb barátja, Szontagh Pál életútjával, a szegénylegény-egylettel, az 1847-es választásokkal. Az eddig feltárt adatok egyértelműen alátámasztják az említett kutatók eredményeit: Madách betegsége ellenére is aktívan vett részt a megyei politikában. Elsősorban 1846-tól, amikor visszatért a közéletbe és közigazgatási tevékenysége sokirányú lesz. Mindezek ellenére nem szabad túlzott jelentőséget és szerepet nyilvánítani Madáchnak ezen a téren. Nem csak életkora, de politikai-közigazgatási gyakorlata miatt is csak ekkor kezdett felfelé ívelni ilyen irányú pályája. Az viszont kétségtelen, hogy vállalt és kapott feladatai, elvégzett munkája perspektívikusan a megyei vezetők első sorába emelte volna őt, sőt még ennél messzebbre is gondolhatunk. (Amint majd az be is következik 1861-ben.)

Mindezek igazolására mutatom be az 1848 júliusi országgyűlési választásokot, amelyek során első ízben került sor a népképviseleti rendszer működtetésére. (E bemutatás csak vázlatos, egy nagyobb tanulmány rövidített változata.) Madách szerepét ezekben az eseményekben nem, vagy csak alig ismerjük, holott a valóságban igen fontos feladatai voltak.

Magyarországon 1848 áprilisáig a feudális joggyakorlat évszázados tradíciói által kialakított és kodifikált választási rendszer volt érvényben, amelynek alapjai még Werbőczyig nyúltak vissza. E rendszer értelmében országgyűlési követeket csak a megyék nemesei közül választhattak és csak a nemesek választhattak. Nógrád megye nemesei két követet küldhettek az országgyűlésre, amelyen a főrendek és a főnemesek személyükben vehettek részt, a szabad királyi városok szavazata pedig öszszességében ért fel egy vokssal, míg a polgárság, jobbágság nem szavazhatott és választhatott.

Az 1848. évi V. törvénycikk — egyike az áprilisi törvények legfontosabbjainak — jelentős változásokat hozott, csak sok esetben nem tudta következetesen megváltoztatni az évszázados gyakorlatot. A törvénycikket ideiglenesnek tekintették, csak az első országgyűlésre tartották érvényesnek, de azután a történelmi változások mind a kezdeményezést, mind a gyakorlatot megváltoztatták.

Az új törvény meghagyta a nemesek választójogát (aktívat és passzívat egyaránt), s így a nemes minden körülménye ellenére (például vagyoni helyzete) is szavazhatott, míg a nem nemeseknek a választójogot cenzushoz, azaz anyagi feltételekhez kötötték. Az aktív választójog feltételei még így is Európában a legmodernebbek voltak. Természetesen csak a férfiakra terjedt ki, de széles tömegek előtt nyitotta meg a demokratikus közéletben való részvétel lehetőségét. Ám a cenzus jóvoltából ez a kapu mégsem tárul túlságosan tágasra. A választónak joga megszerzésére például szüksége volt legalább 300 Ft értékű házra, földre, vagy falun 1/4 úrbéri telekre, vagy mint kereskedő, gyáros, saját üzlettel, műhellyel rendelkezzen, s ha kézműves, legalább állandóan egy segéddel dolgozzon. Jövedelemre való tekintet nélkül kaptak választójogot az értelmiségiek, mint például az ügyvédek, tanítók, jegyzők, orvosok stb.

Mindezek következtében nem jutott választójoghoz a magyar parasztonagyobb része, például a zsellérek és a kereskedő, iparos osztály jelentős rétege sem.

A törvény gyakorlati megvalósítása során választókerületeket alakítottak ki, amelyek egy követet küldenek az országgyűlésbe. (Ezek száma megyénként változott.) Előírták, hogy 1848. május 1-ig meg kell állapítani a megyéknek a kerületi beosztást, azoknak székhelyeit, létre kell hozni egy „központi választmányt”, amely a választásokkal kapcsolatos tennivalókat intézi. Meg kellett szervezni az összeírásokat a hiteles választói névjegyzék összeállítására. A választást legalább négy héttel az országgyűlés összehívása előtt kell megtartani. A választási gyűlésen kell jelöltet állítani. Ha csak egy jelölt van, akkor közfelkiáltással is lehet választani, ha több, akkor szavazni kell, s ezt a szavazatszedő választmány irányítja. Szavazni csak személyesen lehet, és az lesz a követ, aki a szavazatok általános többségét megkapja. Ha ez nem derül ki, a két legtöbb szavazathoz jutott követjelölt között újabb választást kell tartani. Végül a győztes megkapja a követi megbízáselevét.

Mindezek ismerete azért is szükséges számunkra, hogy a következőkben a nógrádi fejlemények tárgyalásakor ne kelljen utalgatnunk az országos előírásokra, azok szellemére.

A megyei események május 1-én kezdődtek. A megyei közgyűlés, ilyen néven az utolsó, számos jelentős határozatot hozott.

Az első — s ez csak részben érinti a választásokat — létrehozták az új megyei választmányt, azaz azt a testületet, amely hivatva volt szolgálni, összefogni a megye munkáját. „Mind azon hatóságot fogja gyakorolni, mely törvény s alkotmány szerint a megyei közgyűléseket minden tekintetben illette” — írják a jegyzőkönyvben. Ez a testület 300 személyből állt, kimutatásuk szerint ekkor még csak 283 főt választottak meg.

A választmány összetételében már demokratikus, hiszen a nemesek mellett találunk tanfőt, bírót, jegyzőt stb. De a valós társadalmi helyzetet továbbra sem tükrözte. A választmány tagjainak több mint 50 százaléka még mindig nemes volt, sőt a lelkészek, a bírók, jegyzők stb. között is fellelhető nemesi származású, így az arány még nagyobb. Minden jelentős nemes család képviselőjét ott találjuk; Prónay, Fáy, Szentiványi, Plachy, Forgách, Szontagh, Dessewffy, Sréter, Kubinyi, Gellén, Mocsáry, Baross stb. Ez is mutatja, hogy a megyei nemesség — miként szerte az országban osztályos társaik — mereven és görcsösen ragaszkodott a hatalomhoz, vélt és valódi pozícióihoz. Így aztán rendkívül cse-

kély lett a valóban munkás- (értsd dolgozó) réteg aránya az új megyei választmányokban.

Hogy a valóságban hogyan nézett ki a választmány, arra konkrét példaként a szécsényi járásból választott tagok listáját érdemes megnézni. Ehből a járásból 91 fő került a megyei választmányba, akik közül 49 volt a nemes, 5 katolikus pap, 3 protestáns lelkész, a nemes községek képviselőjében (tehát személyükben is nemesek) 6 fő, jegyző 11 fő, s végül amit így jelöltek: helységek bírái és közlakói: 17 fő. Tehát a járásból mindössze ez utóbbi 17 ember képviselte a népet, azaz mindössze a választmányi tagok 18 százaléka!

A választmány tagja volt egyébként a fenti létszámon kívül hivatalból minden addigi megyei tisztviselő, így Madách is, aki 1849-ig a hadi főbiztos tisztjéről nem mondott le és feladatait maradéktalanul ellátta. (Rajtuk kívül választmányi tag volt még az öccse, Madách Pál is.)

A választások ügyében is a törvénynek megfelelően sok döntést hoztak. A május 2-i közgyűlésen kijelölték a megye hat választókerületét. Ezek: balassagyarmati, nógrádi, füleki, losonci, szécsényi és ecsegi kerület. Mindegyiknek központja is volt: Balassagyarmat, Rétság, Fülek, Losonc, Szécsény, Szirák. Nem sokkal később ezt úgy módosították, hogy a nógrádi kerület székhelye nem Rétság, hanem Nógrád lett, míg az ecsegi választókerület központja Szirák helyett Ecseg lett.

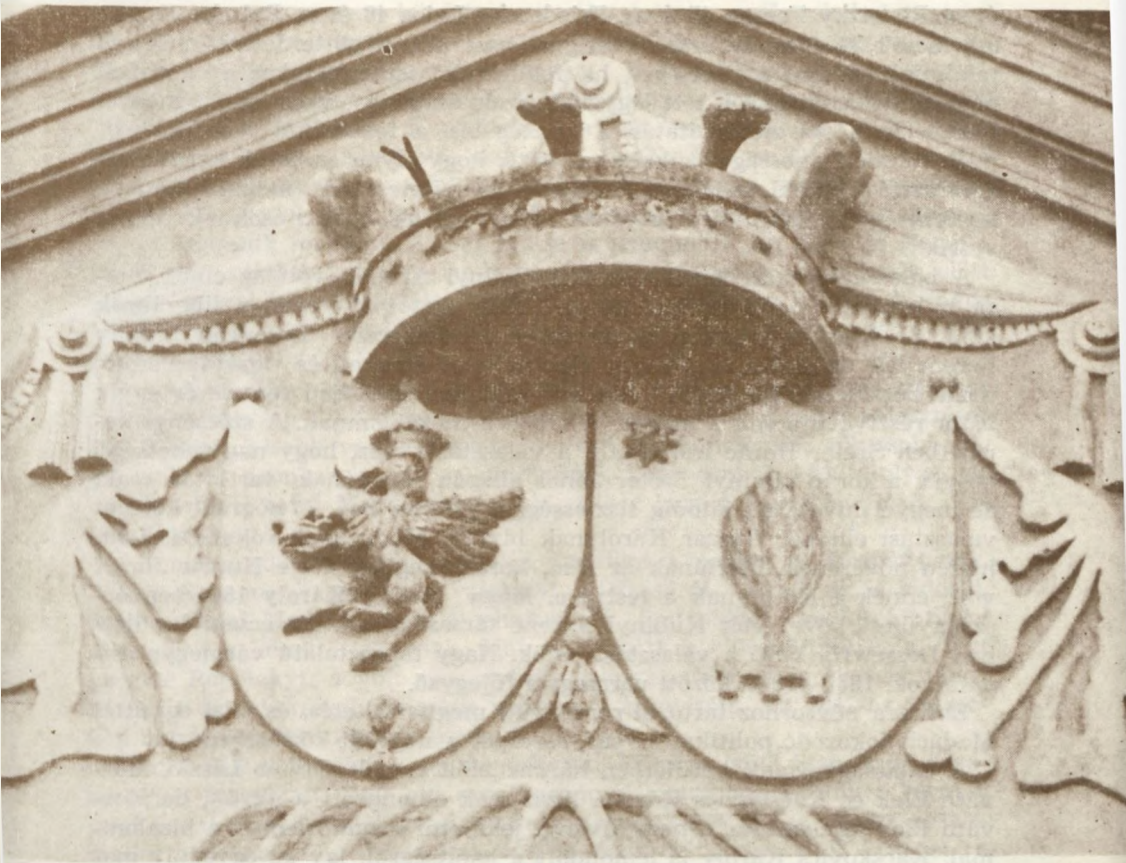
Ekkor feltűntették az egyes kerületekben a települések és a lakosság számát is, ami így alakult:

Balassagyarmati kerület:	50 település	28 508 lakos
Nógrádi kerület:	50 település	28 716 lakos
Füleki kerület:	97 település	32 417 lakos
Losonci kerület:	69 település	29 680 lakos
Szécsényi kerület:	66 település	28 878 lakos
Ecsegi kerület:	55 település	28 313 lakos

Ez természetesen nem a választók száma. Egy másik kimutatás szerint Nógrád megye lakossága a választás idején 192 128 főt tett ki, amelyből 15 272 volt az összeírt választó. Ez a lakosság 7,49 százalékának felelt meg, ami ugyan jobb volt az országos átlagnál (6,07 százalék), de még így is csak egy részét jelentette a potenciális választóknak.

Ezt az összeírást csak később szervezték meg. Egészen pontosan május 22-én tárgyalta az állandó választmány Szemere Bertalan belügyminiszter rendeletét, amely szerint „a legújabb félelmes rohanással egy más felváltó események tekintetéből” szükséges az országgyűlés összehívása július elejére. Az összeírás során listára vették a megyében élő zsidókat, mánásokat is. A nemeseket nem írták össze, mert arra már kevés volt az idő, hanem a meglevő nemesi jegyzőket használták fel az összegzés céljára. Ugyanakkor a belügyminiszteri rendelet alapján elkészítették a választókerületi beosztást mutató térképet a lakosság számának és nemzetiségének kimutatásával együtt. (Ezt Pokorny Gusztáv megyei mérnök állította össze.)

Az összeírások nem mentek zavartalanul. A középponti választmány által kiküldött választási összeíró biztosok több helyről, például Romhányból, Tereskéről és más településekről jelentették, hogy a lakosok ellenük támadtak, amikor a helyszínen megjelentek az összeírás elvégzésére. Szerintük az ellenszegülés oka „az illetőknek kiskorú, még a szabadsággal járó jog és kötelességet kellő felfogásra ki nem fejlett álla-

potuk...” A valóságban e mögött azt a tényt is látnunk kell, hogy az áprilisi törvények némelyike nem elégítette ki a paraszti tömegek jogos várakozását, s ezért a megyében is — például az örökváltás ügyében — több helyen összecsapások történtek, amelyeket mindenhol karhatalommal törtek le. (A fenti esetekben is azt határozták, hogy erőszakkal kell fellépni az ilyen büjtogatások ellen és a helyszínen kell azonnali ítéletet hozni.)

Magát az országgyűlés összehívását István nádor május 20-án kelt 1930. sz. rendelete tette ismertté. Ezt a megye június 7-i választmányi ülésén olvasta fel és határozta el a leirat megyei köröztetését.

A választásra mind a hat kerületben egy napon, június 26-án került sor és ezekben már szerepet játszott Madách Imre is. (Politikailag jelen volt eddig is a megyei közéletben mint tisztviselő.) A füleki választási kerületben választották a választási elnök tisztségére. Az V. törvénycikk értelmében ugyanis minden választókerületben a választás vezetésére egy elnököt és egy jegyzőt kellett választani. Az elnök nyitja meg a gyűlést, ellenőrzi a szavazás hitelességét, jogosságát, dönt a felmerülő kérdésekben, összesíti az eredményt, elkészíti a jelentést stb.

Jelentős feladat ez vagy sem? Ahhoz képest, hogy követté is jelölhetők volna, nem. De hát a jelöltek mindegyike az idősebb, tapasztaltabb generáció képviselője volt. Említsük meg néhányukat: Kubinyi Ferenc 52

éves, Repetzky Ferenc 47 éves, Friedeczky Lajos 48 éves, Pulszky Ferenc ugyancsak 34 éves, de már diétai gyakorlat állt mögötte. Jelentősnek kell találnunk viszont a tisztséget, ha felidézzük ismereteinket a korabeli nógrádi választásokról, lett légyenek azok diétaiak, vagy csak megyei tisztújítások. Az etetés, itatás, a vesztegetés, a fokosoktól repedő koponyák mindennaposága szükségessé tette, hogy olyan emberek kerüljenek a választási elnöki posztokra, akiknek becsületessége, megbízhatósága, korrektsége és tekintélye garancia arra, hogy az atrocitásoknak elejét veszik.

A balassagyarmati kerületben Szentiványi Anzelm volt az elnök, maga is kétszeres országgyűlési követ. Nem tartozott ugyan a liberálisok közé, de jelentős politikai gyakorlattal rendelkezett. Losoncon Prónay Ferenc lett az elnök. „Szilárd alkotmányos érzelmű és igazságszerető, tiszta becsületességű férfiú”, aki már fiatalon, 1823-ban részese és egyik bátor résztvevője volt a megyei ellenállási mozgalomnak. A szécsényi kerületben Sréter Horác irányította a választást. Igaz, hogy nagytehetségű bátyja, a korán elhunyt Sréter János alispán árnyának tartották csak, de megyei hivatalait mindig tisztességgel töltötte be. A nógrádi kerület választási elnökét Huszár Károlynak hívták. Madáchnak rokona is volt, hiszen nővérének, Máriának az első, korán meghalt férje Huszár József volt, ennek a Károlynak a testvére. Maga Huszár Károly 1844-ben országgyűlési követ volt Kubinyi Ferenc társaságában. Az ecsegi kerületben Dessewffy Ottó a választási elnök. Nagy tapasztalatú vármegyei hivatalnok, 1839—1846. között vármegyei főjegyző.

Ehhez a névsorhoz tartozni rendkívüli megtiszteltetés, és jelzi egyúttal Madách fokozódó politikai súlyát, szerepét a nógrádi közéletben.

A balassagyarmati kerületben három jelölt is volt. Sréter László, Horváth Elek és Kacskovics Károly. Azaz csak elhangzott a nevük, de Horváth Elek kijelentette, ő nem kívánja jelöltetni magát, nem él a bizalommal. Kacskovics Károly is lemondott a jelöltségről, így az egyedül maradt Sréter Lászlót szavazás nélkül egyhangúlag választották meg.

A losonci kerületben hasonló módon ment végbe a választás. Egyedüli jelölt Kubinyi Ferenc volt, akit közfelkiáltással választottak meg, hosszú és tisztességes politikai pályafutása során immáron harmadszor diétai követnek.

A szécsényi kerületben, ahol Madách Pál volt a választási jegyző, ugyancsak egyhangúlag lett megválasztva Pulszky Ferenc a kastély és az uradalom új ura.

Ecsegen sem történt másként. Ellenjelölt híján közfelkiáltással választották meg Horváth Ödönt.

A nógrádi kerületben már bonyolultabb volt a helyzet. (Ebből később országos botrány is támadt.) Három jelöltet állítottak, akik közül a reggel 9 órától este 6 óráig tartó szavazáson Friedeczky Lajos, a hivatalban levő főjegyző 859 voksot, Muslay Sándor 655, míg Árvay József 292 szavazatot kapott. Az előírások szerint másnap reggel meg kellett ismételni a szavazást Friedeczky Lajos és Muslay Sándor között. Az előbbi most 923 voksra tett szert, míg Muslayra 46-tal kevesebb jutott. Így itt Friedeczky Lajos lett a követ. (A botrány oka természetesen a megszokott: a vesztes ellenfél csalással, vesztegetéssel vádolta Friedeczkyt és pártját és a mandátum megsemmisítését kívánta.)

Madách Imre kerületében, a fülekiben, ugyancsak három jelölt akadt; Ottlik Ákos, Repetzky Ferenc és Baross Miksa személyében.

Elsőnek szavazatszedő küldöttséget választottak, amelynek hat tagja a három jelöltet képviselte. A választási jegyzőkönyv szerint (ez az egyetlen fennmaradt teljes jegyzőkönyvünk) Baross Miksa hamar kiesett, mindössze tizennyolcan szavaztak rá. Élesebb volt a harc Ottlik Ákos és Repetzky Ferenc között. Kezdetben szorosán együttthaladtak, de aztán Repetzky fokozatosan előnyre tett szert. Ottlik Ákosra 381, míg órá 916 voks jutott. A szavazás végén Ottlik Ákos kijelentette, annyira egyértelmű Repetzky győzelme, hogy inkább visszalép a jelöléstől, feleslegesnek látja a második fordulót. Baross Miksa is lemondott, így követték Repetzky Ferenc választatott meg, amit az elnöklő Madách a jelenlevők előtt hangos szóval ki is hirdetett. (Mind a hat kerületben tehát a birtokos osztály tagjai közül kerültek ki a követek, hűek maradv a megye eddigi hagyományaihoz.)

A megyei választás jegyzőkönyvét összesítő és a belügyminiszterhez felküldő Horváth Elek alispán nyugodtnak nevezte a nógrádi választásokat, hiszen „kisebb verekedéseket kivéve”, nem történtek súlyosabb kihágások. Ez azonban annak is köszönhető, hogy többek között olyan elnökök voltak, mint Madách Imre, aki már a kezdet kezdetén elejét vette a botránynak.

Fennmaradt rövid tájékoztatója, amelyet a megye új főispánjának, Ráday Gedeonnak küldött a választás leírásáról. Ebből az is kiderül, hogy a fiatal Madách korát meghazudtoló érettséggel, körültekintéssel állta útját a készülő viharnek. Már csak azért is előretekintő volt, mert ismerte Repetzkyt, a volt szegénylegények vezetőjét, viharos megnyilatkozásait és táborának igencsak vehemens irányítóit. Az 1847-es választási botránnyok óta még egy esztlendő sem telt el!

Már a választás előtti este megérkezett Fülekre, ahol igen nagy ingerültséget tapasztalt. Volt aki már Losoncra akart nemzetőröket kérni a rend fenntartásához. (1847-ben a katonaságot vetették be Balassagyarmaton a rendbontók megfékezésére.) Madách ezt elkerülendő reggel 6 órára megbeszélésre hívta össze a követjelölteket és pártvezéreiket, s nyugalomra hívta fel őket. Azután a csendbiztos segítségével elszedette a választóktól fegyvereiket, azaz a jó erős botokat „mikkel igen bőven el voltak látva, s nem kisebb alakúakkal, miután egy kerítés kiszedett karóival” fegyverezték fel magukat. A szavazatszedő helyen néhány kirendelt füleki nemzetőr vigyázott a rendre, a gyülekező szavazók között pedig Okolicsányi Miksa főszolgabíró és Bubla Károly csendbiztos sétált fel s alá, hogy a csendet és a nyugalmat fenntartsa. Így sikerült aztán a választást a már ismert eredménnyel lezárni.

Ez az apró történeti adalék is jelzi, hogy Madách politikai szerepe nem csak a hadi főbiztosságban követhető nyomon, s nemhogy elhúzódtott volna a politikai feladatok elől, de még a sűrűjéből is részt vállalt.

Az első népképviselési országgyűlés nógrádi követei aztán az egyre nehezebbé, bonyolultabbá váló politikai-hadi viszonyok között politikai végzettségük, eszmeszilárdságuk szerint vettek részt az ország ügyeinek további irányításában.

Praznovszky Mihály